

ГЕОРГИ ДИМИТРОВ И НЯКОИ ВЪПРОСИ НА БЪЛГАРСКАТА ЛИТЕРАТУРА

Недялко Драганов

Изказванията на Георги Димитров по въпросите на литературата представляват не само много интересна и важна страница от неговия многолик и богат живот на комунист-революционер със световно значение, но са и извънредно ценни документи, задълбоченото изучаване на които дава възможност да бъдат изяснени и разрешени някои основни проблеми на нашето литературно развитие.¹

1

Тридесетте години са важен период от дейността на Георги Димитров. В мъжествената борба на Лайпцигския процес против хитлеристките мракобесници той израсна като една от най-авторитетните личности на епохата. Комунистът Димитров стана символ в борбата против фашизма в световен мащаб. Времето след процеса е свързано с дейността му като генерален секретар на Коминтерна, от който пост той ръководи борбата на световния пролетариат против фашизма и капитализма. В дейността му след лайпцигския двубой трябва особено да изтъкнем и извънредно важното значение, което Димитров има за утвърждаване на ленинските норми на партиен живот в нашата Партия, за ликвидиране на левосектантството.

Изказванията на Г. Димитров през 30-те години по въпросите на литературата са програма за действие на пролетарско-революционните писатели и поети, на честните творци на художественото слово, те са важен дост за придвижване на литературното развитие, дават ключа за създаване на литература, тясно свързана с живота и борбите на пролетариата, на народните маси, за победата на социализма и комунизма. Указанията на Димитров по въпросите на литературата от това време целят да издигнат на нова, по-висока степен литературното творчество, да отговори то на новата, по-висока степен на борбата, която води Комунистическата партия.

Както в цялата своя дейност, така и във възгледите си по въпросите на литературата, Г. Димитров е последователен ленинец, ръководи се от принципите на великия вожд на световния пролетариат. За Димитров художествената литература е могъщо средство за възпитание на революционери, на верни на Партията и класата борци против фашизма и буржоазията. „Огромна роля има литературата за възпитанието на револю-

¹ В настоящата статия засягаме някои моменти от изказванията на Георги Димитров през 30-те години по въпросите на литературата и правим опит да бъдат осветлени известни страни от развитието на нашата литература през това десетилетие до Девети септември. По-подробно с тези проблеми и изобщо с въпроса Георги Димитров и българската литература се занимаваме в изследването „Георги Димитров и славянските литератури“, над което работим.

ционно поколение“ — казва той. Оттук и изискванията, които поставя пред писателите: „Помагайте ни, помагайте на партията на работническата класа, дайте сигурно оръжие за борба в художествена форма, в стихове, романи, новели! Помагайте с художественото творчество да се възпитават кадри от революционери.“¹

При новия етап от развитието на световното комунистическо движение, в което Димитров заема едно от първите места през разглеждания период, той отива и по-нататък: не само като част от общопролетарското дело на отделна страна разглежда делото на писателите, но и като част от делото на световния пролетариат, като част от борбата на Коминтерна. Чрез цялата своя дейност през 30-те години и особено от Лайпцигския процес насетне Георги Димитров съдействува за установяване и утвърждаване на новата епоха в литературата — епохата на социалистическия реализъм в историята на световната литература. Оттук и изискването: да се издигне творчеството на писателите от различните страни на равнището на задачите, които се поставят пред световното работническо и комунистическо движение. Бележитата му беседа със съветските писатели, състояла се през 1935 г., и известна под заглавието „Революционната литература в борба против фашизма“, е указание не само за съветските писатели — тези основни положения за характера и развитието на пролетарско-революционната литература през 30-те години са указание и за писателите от другите страни за създаване на национална пролетарско-революционна литература, която от своя страна ще бъде част от световната литература на пролетариата. Трябва да отбележим, че това изказване на Димитров още тогава бе издадено на четири световни езици — руски², немски³, френски⁴ и английски⁵.

През 1935 г. Г. Димитров се изказва по редица въпроси на литературата и в предговора към авторизирания руски превод на книгата „Хуберт в страната на чудесата“ от немската писателка Мария Остен⁶. Тази работа на Димитров утвърждава социалистическия реализъм като художествен метод, който дава възможност на писателя да изобрази действителността в нейното революционно развитие и изменение, да изобрази новия герой — бореца против капитализма и строителя на социалистическото общество. Като сравнява „Хуберт в страната на чудесата“ с известната книга на английския писател Луис Карол „Алиса в страната на чудесата“ Димитров горещо препоръчва произведението на Мария Остен. Той подчертава ограничеността на „Алиса в страната на чудесата“, която книга не помага да бъде осъзната и изменена действителността, не мога на героя да стане борец за социализъм. Несъмнено тук става дума за ограничеността на метода на критическия реализъм. Художествената литература трябва да утвърждава социалистическата действителност. Димитров изтъква и значението на темата Съветски съюз в литературата. „На пролетариата не е необходимо да създава за своята младеж изкуст-

¹ Г. Димитров, Съчинения, т. 10, стр. 3.

² Революционна литература — на борбу с фашизмом! „Правда“, бр. 62. 4. III. 1935, стр. 4.

³ Die revolutionäre Literatur im Kampfe gegen den Faschismus, Rundschau, IV, №13, 14. 3. 1935, S. 693-694.

⁴ La littérature révolutionnaire dans la lutte contra fascisme. La corr. intern., XV, №22-23, 16.III. 1935. p. 379-380.

⁵ Revolutionary literature in struggle against fascism, Inprecor, XV, №12, 16 III, 1935, p. 340-341.

⁶ Предговора ние публикувахме на български език в „Литературен фронт“, год. XVII, бр. 25, 21. VI. 1962 г. под заглавие „Неизвестна статия на Георги Димитров“. Книгата на Мария Остен разкрива живота и идейния растеж на немски ученик, който по покана на редакцията на „Огоньок“ идва в СССР от малко саарско селце, близо до германската граница. Проследен е неговият път през различните европейски столици, животът му в Москва, където постъпва в немско училище. Хуберт си на безработен, прекарва дните в пионерски лагер, запознава се с живота в Съветски съюз. Неотразимо впечатление му прави всичко, което вижда в страната на Светлите. В книгата на Остен са противопоставени два свята: светът на фашизма и капитализма, от една страна, и светът на социализма — от друга.

вени страни — казва той. — Хуберт, действително момче, отива в действителна страна — в Съветския съюз, където действителни хора строят света на свободния и щастлив живот. И все пак страната, където попада пионерът Хуберт, е страна на чудесата. Той не престава да се учудва, наблюдавайки разкриващия се пред него свят. Но Хуберт не само се учудва. Расте с всеки изминат ден, като наблюдава и се учи на всяка крачка. Той сам става нов човек.¹

Романтиката в литературното произведение трябва да извира от действителността, която се преобразява от хората, движени от идеите на марксизма-ленинизма. Тя трябва да черпи живителните си сокове от живота и борбата на народните маси в похода им за извоюването на социализма, в борбата им за изграждането на социалистическото общество. Тогава романтиката става действителна сила. Всяка друга романтика, която не подпомага изграждането и формирането на новия човек и на новото общество, не може да има място в творчеството на писателя. Изобразяването в литературните произведения на близкото социалистическо бъдеще за ония народи, които още пълзяха под игото на капитализма, играе огромна мобилизираща, революционизираща роля, помага за по-бързото осъществяване идеала на трудещите се маси.²

Още на Лайпцигския процес Димитров постави въпроса за създаване на единен фронт, на широк антифашистки фронт в отделните страни, което намери прекрасна обосновка по-сетне в доклада му пред VII конгрес на Коминтерна и стана линия за действие на световното комунистическо движение. Създаването на широк антифашистки фронт трябва безусловно да засегне и литературата. Комунистите трябва да привлекат за делото на пролетариата, на Партията, на народните маси най-добрите писателски сили, да се създаде широк антифашистки фронт на писателите. „Аз познавам — казва Димитров — някои чуждестранни писатели. Те, нещастните, не искат да пишат както буржоазните писатели само за любов, само лирически, само субективни преживявания. Искат им се да помогнат на революционното движение на пролетариата. И седят тези нещастни таланти, и мислят, мислят и търсят за какво да пишат.“³ На тези писатели, които могат да бъдат приобщени към прогресивната, борческа литература, както изобщо и на пролетарско-революционните писатели, Димитров поставя задачата: да се обърнат с лице към живота и борбата на масите, към проблемите на съвременността, да отговорят на основните въпроси на своето време. „Ако те (писателите — б. м. Н. Др.) казва Димитров — биха погледнали живата борба на милионите, ако биха видели и техните класови врагове, ако се бяха вгледали в материалите на Лайпцигския процес — те биха намерили сюжет. Много отлични сюжети биха намерили.“⁴

В своята житейска практика писателят не трябва да бъде зрител. Не може да се разкрие във вълнуващи художествени произведения гигантската битка между двата свята от онзи, който активно не участва в тази борба. Като изтъква, че „... художественото творчество трябва да бъде поставено в служба на трудещото се човечество, борещо се за своето освобождение от игото на капитала“, Димитров подчертава, че „... истинският художник не може да стои вън от тази велика освободителна борба.“⁵

Той сочи съвременната действителност за предмет на художественото пресъздаване от страна на писателите и уточнява какво от тая действителност трябва да заеме първо място в литературното творчество: гигантският двубой между фашизма и комунизма, между силите на реакцията и силите на прогреса, героиката на епохата. Затова особена сила подчертава голямото значение на Лайпцигския процес като материал за

¹ „Неизвестна статия на Георги Димитров“, „Литературен фронт“, бр. 25, 21. VI. 1962 г.

² Виж: Неизвестна статия на Георги Димитров. „Литературен фронт“, год. XVIII бр. 25, 21. VI. 1962.

³ Г. Димитров, Съчинения, т. 10, стр. 2.

⁴ Г. Димитров, Съчинения, т. 10, стр. 2.

⁵ Г. Димитров, Страстен борец против фашизма и войната, „Литературен фронт“, год. VII, бр. 52, 30. VIII. 1951.

художествени произведения. Този процес Димитров правилно определя като „колосален капитал на революционната мисъл и революционната практика на пролетарското движение.“¹

На Лайпцигския процес с най-голяма сила бе показано основното съдържание на борбата през 30-те години — героиката на епохата, превесът на силите на комунизма над силите на фашизма, неизбежният разгром на фашизма и победата на комунизма. „Когато стоях пред фашистките съдии в Лайпциг — казва Димитров — и събирах всички свои сили, за да разруша подлите замисли на националсоциалистите и да превърна обвинителите в обвиняеми, първата ми задача беше да покажа на масите, които се намираха под кръстосания огън на безпощадния фашистки терор, че борбата с фашизма е не само необходима, но и възможна. Исках да им покажа как могат да удържат победа над фашизма. С конкретен пример исках у колебаещите се и падащи духом да вляе нова енергия, нови сили за борба с най-злия враг на човешкия прогрес. Исках да им покажа на всички колко дребен и нищожен е светът на фашизма и колко велик и непобедим е светът на социализма.“²

Оттук произтича и друг важен въпрос — за положителния герой в художествената литература. Като сочи героиката на епохата, Димитров утвърждава основния герой, носител на тази героика — комуниста.

Героят-революционер сега, през 30-те години, е обогатен с нови черти, с нови качества, нови идеали го движат в борбата. На Лайпцигския процес с най-голяма сила пред целия свят Димитров показва нравствените и физически качества на героя-комунист, безпределната му вярност към делото на Партията и народа, всестранно развитата личност на комуниста, високата му култура, интернационална преданост и безгранична любов към родината, несъкрушимата му вяра в тържеството на комунизма, любовта и верността към Съветския съюз. На Лайпцигския процес Димитров с гордост заяви, че е син на българската работническа класа, с гордост говори за българския народ така, както Ленин говореше за националната гордост на русите. И по-късно, в доклада си пред Седмия конгрес на Коминтерна, Димитров отново се връща към въпроса за националната гордост, проявена от него в Лайпциг, и определя положително този момент от своето поведение.³

Художествената литература не трябва да се ограничава само с образа на положителния герой на епохата, тя трябва да загребва живота в неговата сложност, да изобразява цялата оная гама от хора, както е в действителността. Като се застъпва за пълнокръвното изобразение в художествената литература на представители от различните слоеве на съвременното общество, Г. Димитров говори и за представителите на фашистите, и за представителите на другите обществени слоеве. Той има предвид фигурите и фигурките от Лайпцигския процес и по следния начин изразява политическия и нравствен профил на типични за епохата характери: „Самите обвиняеми — казва Димитров — представляваха от себе си своеобразен политически букет. Сред тях имаше представители от различен вид, слоеве, течения, типове и т. н. Имаше представители на революционната част от работническата класа, на революционния пролетариат, на лумпен-пролетариата — тази малка и в същото време трагична фигура на Ван дер Любе. Но имаше и представители на еснафските елементи на работническото и комунистическото движение: такъв класически тип беше известният нам (аз бих могъл да кажа бившият наш) др. Торглер.“⁴

Особено внимание Димитров отделя и на отрицателния герой в художественото произведение. Сочейки Ван дер Любе, той говори как този образ ще въздейства

¹ Г. Димитров, Съчинения, т. 10, стр. 2.

² Неизвестна статия на Г. Димитров, „Литературен фронт“, год. XVIII, бр. 25, 21. VI. 1962.

³ Г. Димитров, т. 10, стр. 113-114.

⁴ Г. Димитров, Съчинения, т. 10, стр. 1.

върху младежта да не тръгне тя по пътя на това жалко оръдие на фашистите: „С огледателния пример на Ван дер Любе — пише Димитров — може да се възпитават хиляди млади работници и да се води борба против това влияние на фашизма сред младежта.“¹

През тридесетте години Георги Димитров се изказва и по въпросите на детската литература. И тук на първо място той сочи важната идейно-възпитателна роля на художественото произведение. Детската литература Димитров разглежда във връзка с общото литературно развитие. Пред детските писатели поставя същите въпроси, каквито поставя пред писателите изобщо: техните произведения да бъдат свързани със съвременността, да бъдат обвързани с лице към проблемите на епохата. Книгите за деца и юноши да съдействуват за възпитаването на прекрасни комунистически добродетели у младите, които да бъдат верни на Партията и народа, да бъдат проникнати от пролетарски патриотизъм и интернационализъм, да станат всеотдайно и хармонично развити личности. И тук въпросът за положителния герой заема важно място в указанията на Димитров по отношение на детската литература.²

Георги Димитров излиза от спецификата на художествената литература и утвърждава действително художествени произведения, а не публицистика, не книгите, в които има всичко друго, но не и изкуство, не и писателско майсторство. За него литературното произведение представлява единство на форма и съдържание. С каква огромна сила звучат изискванията, които той поставя на писателите, да създават високохудожествени творби. „Не е — казва той — революционен писател оня, който само повтаря: „Да живее революцията! Революционен писател може да се счита онзи, който съдействува за революционизирането на работническите маси, революционизира на борба против врага.“³ Героите не трябва да бъдат само носители на идеи, а живи хора. Послужвайки си отново с Ван дер Любе, той поставя изискване пред писателите: „Давайте също така живи примери, показвайте хора от плът и кръв, от рода на Ван дер Любе, за да се учи младежта от живи примери.“⁴

За нас е особено важна оценката, която Димитров дава на състоянието на пролетарско-революционната литература през 30-те години. Той се спира преди всичко на недостатъците на литературния фронт. Димитров изтъква, че художествената литература общо взето не стои на висотата на задачите, които Партията поставя пред творците на словото. „Аз чета много, когато мога — заявява той пред писателите. — Аз съм длъжен да кажа: не всякога имам търпение да чета нашата революционна литература.“⁵

Кое дава основание на Димитров за такава оценка на литературата? Ето и причините, които той сочи за това положение на нещата: „Къде са изобразени в нашата художествена литература героите на пролетарското движение в Германия, Австрия, България, Китай и другите страни? Къде са примерите, на които биха могли да подражават милиони?“⁶ Отговорът се крие в самия въпрос: пролетарското революционно движение е отишло напред, борбата е навлязла в нова фаза, израснали са нови герои-комунисти, а литературата не ги е отразила, писателите не са ги видели, не са създали творби, наситени с героизма на епохата.

Тази оценка на литературата Димитров прави в беседа със съветските писатели през 1935 г. Несъмнено е обаче, че неговите оценки за състоянието на литературния фронт се отнасят не само до съветската литература, но и до пролетарско-революционната литература в света, до литературата на другите народи, някои от които той и назовава.

¹ Г. Димитров, Съчинения, стр. 3-4.

² Г. Димитров, Съчинения, т. 10, стр. 4.

³ Там, стр. 3.

⁴ Виж: Неизвестна статия на Георги Димитров. „Литературен фронт“, год. XVIII бр. 25, 21. VI. 1962.

⁵ Г. Димитров, Съчинения, т. 10, стр. 4.

⁶ Там, стр. 3.

Независимо от тази обща оценка за състоянието на литературния фронт през тридесетте години, Г. Димитров отбелязва и положителното, и успехите на редица писатели, по които трябва да става равняването.

Известни са връзките на Г. Димитров с френските писатели Анри Барбюс и Ромен Ролан, които изиграха голяма роля в разгръщането на борбата за освобождаването на лаяпиския герой от лапите на хитлеристите. Димитров цени както тяхната антифашистка дейност, така също и литературното им дело. Висока оценка той дава на романа на Барбюс „Огънят“ и особено подчертава връзката между активната обществена дейност на френския писател, на борбата му против фашизма и капитализма, и художественото му творчество. „Барбюс ясно разбираше — пише Димитров през 1935 г., — че художественото творчество трябва да бъде поставено в служба на трудещото се човечество, борещо се за своето освобождение от игото на капитала, и че истинският художник не може да стои вън от тази велика освободителна борба.“¹

Високото признание на Анри Барбюс от страна на Георги Димитров напълно се съкожда с онова, което Ленин каза за големия френски писател още през 1919 г. в речта си „За задачите на III интернационал“. Говорейки за революционизирането на масите след Първата световна война, Ленин пише: „Като едно от особено нагледните потвърждения на наблюдаваното навред, на масовото явление на растеж сред масите може да се признаят романите на Анри Барбюс: „Le feu“ („Огънят“) и „Clarte“ („Яснота“). . . Превръщането на съвсем невежия, напълно потиснат от идеи и предразсъдъци еснаф и масовик в революционер под влияние на войната е показано необикновено силно, талантливо и правдиво.“²

Като нарича през 1936 г. Ромен Ролан „световен писател-художник“³, и при него Димитров подчертава бореца против фашизма и реакцията, защитника на жертвите на капиталистическия гнет, верния приятел на Съветския съюз и на трудещите се от целия свят.

Смелата борба против фашизма и борческото антифашистко литературно творчество цени Димитров и у Мартин Андресен Нексъ. Като изтъква значението на писателската дейност на верния син на датския народ, той подчертава, че то е помогнало да се повдигне духът на борбата и съпротивата срещу капиталистическата експлоатация и поробването на народните маси.

Не е случайно, че през 1932 г., във връзка с акцията за освобождаването на политическите затворници у нас, които са лежали в затворите още от 1932 г. покрай такива писатели като Ромен Ролан и Анри Барбюс, Георги Димитров посещава още Стефан Цвайг, Карел Чапек и др., за да ги спечели в борбата за политическата амнистия в България.⁴

Най-висока оценка през 30-те години Г. Димитров дава на творчеството на великия пролетарски писател Максим Горки, с когото го свързва сърдечна дружба. Основоположникът на социалистическото-реалистическата художествена литература той определя като най-велик пролетарски писател, цени го като „... гениален певец и вдъхновител в борбата против капиталистическото робство, против мракобесието, реакцията и фашизма, в борбата за хляб, свобода, мир и социализъм.“⁵ Димитров подчертава, че неговото творчество принадлежи не само на съветските народи, но и на международния пролетариат. Гениалното литературно дело на Горки трудещите се от цял свят използват за окончателната победа на социализма, то ги вдъхновява за подвизи и извиква

¹ Г. Димитров, Страстен борец против фашизма и войната, „Литературен фронт“, год. VII, бр. 52, 30. VIII. 1951.

² В. И. Ленин, Съчинения, т. 29, стр. 507-508.

³ Г. Димитров, Съчинения, т. 10, стр. 230.

⁴ По-подробно виж: Не дя л к о Д р а г а н о в, Георги Димитров и идейно-творческото развитие на Карел Чапек. „Език и литература“, год. XVI, 1961, кн. 6, стр. 67-72.

⁵ Г. Димитров, Съчинения, т. 10, стр. 266.

любовта и възхищението на милионите обикновени хора. „И в тази борба те (трудещите се — б. м. Н. Др.) ще използват с чувство на най-долбока благодарност грандиозното литературно съкровище, което великият човек им е оставил като най-хубаво, най-ценно наследство“¹, пише Димитров през 1936 г. по случай смъртта на писателя.

През 30-те години Димитров есаяга и въпроса за културното наследство, а оттук — и за литературното наследство. В доклада си пред VII конгрес на Коминтерна той подчертава, че комунистите трябва да се интересуват не само от настоящето и бъдещето, но и от миналото на своя собствен народ, защото революционният пролетариат се бори за спасяване на културата на народа, за нейното освобождение от оковите на загниващия монополистичен капитал и варварски фашизъм.² Затова отбелязва, че комунистите трябва да се интересуват от историческото минало на своя народ, да го осветлят пред трудещите се маси в марксистко-ленински дух, „за да свържат своята сегашна борба с неговите революционни традиции в миналото.“³

Димитров сам показва как трябва да бъде ценено литературното наследство, създадено от големите майстори на словото в миналото. Още на самия Лайпцигски процес той използва и художествената литература в борбата против хитлеристите и се позовава на такива световни класици като Гьоте, Байрон, Шекспир. От тях той търси и подбира ония моменти, които му помагат да преодолява тежестите на фашисткия затвор, да поддържа духа си бодр и борчески, да нанася още по-силни удари на хитлеристките мракобесници. „Спомням си едно малко стихотворение на великия немски поет Гьоте — казва по-късно Димитров, — което често си тананиках, когато бях в затвора в Германия, с оковани ръце и при най-тежки условия. Преведено свършено свободно на български език, то означава: „Да загубиш имота си — това е сериозна загуба; да загубиш честта, уважението си — това е още по-голяма загуба; но да загубиш куража си — това значи всичко да загубиш“. Куражът е необходим и много важен фактор не само за отделния човек, но и за цял народ.“⁴ Този афоризъм на Гьоте Димитров също така използва в писмо до сестра си Магдалена Баръмова, изпратено от затвора в Германия, за да вдъхне смелост на затворения от българските фашисти свой племенник Любо Баръмов.⁵ За същия афоризъм, заедно с едно малко стихотворение на Гьоте, в което се внушава твърдост и смелост, Димитров пише от затвора и на Роза Флайшман.⁶

¹ Г. Димитров, Съчинения, т. 10, стр. 266.

² Г. Димитров, Съчинения, т. 10, стр. 112-115.

³ Там, стр. 111.

⁴ Г. Димитров, Съчинения, т. 13, стр. 419.

⁵ Там, т. 9, стр. 62-63.

⁶ „И когато ми е особено тежко — пише Димитров, — то тихо напявам знаменитото стихотворение на Гьоте:

„Мисли страхливи,
жалби горчиви,
женска уплаха,
найкане плахо —
няма бедата да спрат,
от робство не ще те спасят!
Не клюмвай унило
пред никакви сили,
гръб не прекланяй,
силен оставай —
тъй боговете ще бъдат със теб!“

И особено ме утешава превъзходния афоризъм на Гьоте:

„Загубиш ли имот — малко си загубил,
загубиш ли чест — много си загубил,
загубиш ли смелост — всичко си загубил.“

Да, така е, смелост, смелост и винаги смелост! И с пълна пара напред — въпреки всичко!“ (Г. Димитров, Съчинения, т. 9, стр. 76-77). Стихотворението на Гьоте има заглавие „Насърчение“. Превод на Любомир Огнянов.

Хитлеристите се бяха отказали от Гьоте, а Димитров цитира негово стихотворение на самия Лайпцигски процес и пред лицето на цялата световна общественост го нарича „най-велик германски поет“. От стихотворението той прави извод: „Да, който не иска да бъде наковалня, той трябва да бъде чук?“¹ Този извод Димитров свързва не само със своето поведение и държание като комунист на процеса, но го отнася и до държанието и поведението на германската работническа класа, на немския народ, на пролетариата изобщо.

През 1936 г. Димитров издига имената на немските писатели Гьоте, Шилер и Хайне наред с Маркс и Енгелс като представители на гения на народа. „И трябва да напълни духовно израждане на буржоазното общество и цялата гнилост на разлагащия се капитализъм — казва той, — за да се възкреси отново тази система и опозори страната, която даде на света Маркс и Енгелс, Шилер, Гьоте, Вагнер и Хайне.“²

Прогресивно-борческото Димитров използва и от творчеството на Байрон. И неговите стихове му донасят увереност и бодрост, подпомагат тежката му борба против хитлеристите по време на процеса. „На мене лично, естествено, съвсем не ми е лесно — пише Димитров от затвора в споменатото писмо до Роза Флайшман. — Често се чувствам като в ъ р з а н а п т и ц а, която има крила, но не може да ги използва. Често си спомням остроумните стихове на Байрон.“³

Г. Димитров е черпел и от мъдростта на творчеството на Шекспир. В дневника му, воден в затвора, намираме откъс от реплика на шута от „Крал Лир“, в която са дадени интересни съвети⁴, направили впечатление на Димитров.

В предговора към „Какво да се прави?“ , който Димитров написва през 1935 г., се дава висока оценка на революционно-възпитателната сила на този роман на Н. Г.

¹ Когато един полицейски чиновник е цитирал в съда комунистическо стихотворение от 1925 г., за да докаже, че комунистите са запазили Райхстага в 1933 г., Димитров заявява: „Аз също така ще си позволя да цитирам едно стихотворение, но от най-великия германски поет Гьоте:

„О, вземи съвет от мен:
не прахосвай млади дни,
туй закон да бъде твой!
Че съдбовните везни
рядко спират във покой;
ти си горе — и свален,
господар и повелител —
или роб и победен,
смазан или победител,
наковалня или чук.“

Да, който не иска да бъде наковалня, той трябва да бъде чук!“ (Г. Димитров, Съчинения, т. 9, стр. 289). Стихотворението е от 1796 г. и е без заглавие. Превод на Любомир Огнянов.

² Там, т. 10, стр. 218.

³ „Аз съм по-безпомощен, отколкото дяволът може да пожелае: не ще спечелят вече нищо, ако ме прокълнат, ако като увиснала на въдицата риба ме извлекат на сушата, ако като агне, което не е могло да се спаси от касапина, ме откарват в скотобойната.

Но не подхождам аз за такава благородна трапеза. И още по-малко жадувам да попадна на скара.“ (Г. Димитров, Съчинения, т. 9, стр. 75-76)

2 „По-добре не се представяй,
много знай, но не раздавай,
щедро вземай, не раздавай,
щом си с кон — не се спешавай,
с кой да е не се сближавай
и на зар не се надявай;
кръчми, курви остави,
в къщи пак се отпрати —
тъй ще скъташ грош по грош,
двадесет гроша на работ.“ (Там, т. 9, стр. 311). Превод на Лю-

бомир Огнянов.

⁴ Там, т. 10, стр. 209-211.

Чернишевски и особено на героя Рахметов. Димитров говори за неотразимото впечатление, което му е направила тази книга още като младеж и колко много е помогнала за неговата революционна закалка. Той се позовава и на Ленин, който е обичал и много ценял революционера и писателя Чернишевски. Димитров отбелязва, че романът „Какво да се прави?“ не е загубил своето идейно-възпитателно значение за израстването на революционерите.

От световните класици Г. Димитров цени високо също така Сервантес и неговия роман „Дон Кихот“. Това произведение на великият испански писател той сочи като силно оръжие в борбата против феодализма. Ето по какъв начин Димитров говори през 30-те години пред пролетарско-революционните писатели да създават творби като безсмъртния роман „Дон Кихот“: „На своето време буржоазията здраво воюва за делото на своята класа с всички средства, в това число и с художествената литература. Кое направи за присмех остатъците от рицарството? — „Дон Кихот“ на Сервантес. „Дон Кихот“ беше най-силното оръжие в ръцете на буржоазията в нейната борба против феодализма, против аристокрацията. Революционният пролетариат се нуждае макар и от един малък Сервантес, който дал такова оръжие за борба.“¹

2.

Лайпцигският процес имаше широк отзвук в България. Независимо от левосектантското ръководство по онова време, пролетарският и прогресивен печат вярно осведомяваше читателите за грандиозната битка на Димитров с характерите в Лайпциг. Държанието, поведението и изказванията на лайпцигския герой имат извънредно голямо значение както за международното работническо и комунистическо движение, така и за нашата Партия, за нейното болшевиизиране.² То оказва благотворно въздействие както в общественно-политическата област, така също и в областта на културния и литературен живот в нашата страна.

Още по време на процеса в Лайпциг пролетарско-революционните ни писатели се явиха в защита на Димитров. Георги Бакалов се отправя с призив към „честните български писатели. . . да заговорят с пламенен протест против злодейците и в защита на невинните техни жертви.“³ Тодор Генов също така отправя апел към „българските писатели, журналисти, общественици и всички граждани, в които все още има отговорна съвест на честномислящи хора“⁴ да се включат активно в борбата за спасяването на Димитров и другарите му. Апелът на Комитета за защита на жертвите на германския фашизъм (Георги Димитров и другарите му), който подкрепят много организации, редакции на вестници и отделни общественици, журналисти, хора на изкуството, е подписан и от редица писатели: Георги Бакалов, Георги Караславов, Людмил Стоянов, Николай Хрелков, Орлин Василев, Тодор Генов, Пантелей Матеев, Вичо Иванов, Ангел Тодоров, Димитър Хаджилиев, а за групата трудови писатели — от Христо Радевски⁵.

Българските пролетарско-революционни и прогресивни писатели се оказват на висота и в своето болшинство твърдо застават на страната на Партията за осъществяване на димитровския курс в областта на художественото творчество, за преодоляване на левосектантството в тази област. Необходимо е да се подчертае, че и тук съветските писатели оказват решаваща помощ на нашата литература. Голямо значение има и конгресът на съветските писатели, състоял се през 1934 г.

¹ Г. Димитров, Съчинения, т. 10, стр. 3-4.

² Виж по този въпрос по-подробно: Недяков Т. Недяков. Отражение на Лайпцигския процес в България. Издателство на БКП, 1962.

³ Георги Бакалов, В защита на тримата българи. „Литературен глас“, год. VI, бр. 8, 1933.

⁴ „Вик“, г. I, бр. 10, 17. VII. 1933.

⁵ Там, год. I, бр. 20, 21. IX. 1933. Този брой е конфискуван от полицията.

Несъмнен интерес за българските писатели представляват поздравленията-изказвания на редица съветски писатели, отправени до Димитров след освобождението му от хитлеристите. Тези изказвания намират широко място в нашия пролетарски литературен печат. В тях е отразено отношението на съветската литературна общественост към основните проблеми на съвременната литература, намерила е място и оценката, която дават на Димитров, на неговите качества като един от най-типичните представители на борците-комунисти, достоен да заеме централно място в художествените им произведения.

„Съветските писатели — четем в „Съветските писатели приветствуват Георги Димитров и другарите му“ — си поставят задача да отразят в художественото творчество най-добрите хора на работническата класа: борците за социализъм, борците против буржоазията и нейните вързани кучета — фашистите, — съветските писатели виждат във вас истински хора на Ленинската партия, мъжествени болшевики и безстрашни борци за делото на социализма, името и образът на който са достойни за пламенните страници на великата социалистическа литература.“¹ Редакцията на „Литературная газета“ определя Димитров като „най-добрия герой на пролетариата“, „безстрашен борец за социализма“. Основоположникът на социалистическо-реалистическата литература Максим Горки дава извънредно висока оценка на личността на комуниста Димитров, когото нарича „образцов революционер“. Не по-малко възлущащо е поздравлението на Вс. Вишневски, А. Файко и Н. Захри и високата оценка, която дават на Лайпцигския процес, оказал благотворно влияние върху съветската литература. Те определено заявяват, че Димитров и неговата тема стават основа на техните творби, ще бъдат тема на съветската литература, а държанието му пред фашистите — закон за всички, които се борят против капитализма и фашизма. Алексей Толстой нарича Димитров „герой-пламенен болшевик“, а Вс. Иванов изразява възхищението си от мъжеството на защитата на социализма пред фашисткия съд. В подобен смисъл пишат: Борис Пастернак, Паоло Яшвин, Тициан Табидзе, Николо Мацишвили, Иля Селвински.

Първ от нашите литературни работници Георги Бакалов изказва възхищението си от безпримерния героизъм на Димитров пред фашисткия съд и го определя като възпитател на великите идеали на класата: „Великите добродетели на класата, която уверено и неотклонно отива към своята историческа победа — пише Бакалов — намерила във ваше лице своя гръмък гласатай, който превърна пред милиони трудещи се в целия свят Лайпцигския съд в авангарда на пролетариата над прогнилото капиталистическо господство.“² Никола Ланков вижда в лицето на Димитров „истинския герой на българската работническа класа и на международния пролетариат.“³ Младен Исаев сочи в Димитров верния син на героичната работническа класа и подчертава здравата връзка на героя от Лайпциг с класата.⁴ И за Марко Марчевски той е „пролетарски герой“. Иван Вельов и Л. Станчев изтъкват безпримерната смелост, с която беше напесен на Лайпцигския процес страшен удар на световния фашизъм.⁵ След като подчертана огромната подкрепа, която е получил Димитров от международния пролетариат, Николай Хрелков заявява: „Но заедно с това ние всички разбрахме и друго: колко много сме силни, когато водим организирано, истински и правилно борбата.“⁶ Като говори, че делото на Димитров ще остане в историята на класовата борба, Крум Пенев

¹ РЛФ, г. V, бр. 136, 6. III. 1934. Всички изказвания на съветските писатели, дадени по-нататък, са взети от този брой на РЛФ.

² РЛФ, г. V, бр. 164, 18. III. 1934.

³ Там, г. V, бр. 165, 25. III. 1934.

⁴ Там, г. V, бр. 164, 18. III. 1934.

⁵ Там, г. V, бр. 165, 25. III. 1934.

⁶ Лайпцигският процес и международната работническа солидарност в борбата против фашизма, София, 1958, стр. 654.

пише: „Няма по-бляскав пример на героизъм и борческа воля, с която ти и другарите ти защитаваха пред фашисткия съд делото на пролетариата.“¹ Людмил Стоянов прави следната характеристика на Димитров: „Рядко една личност, лишена от средства за самозащита, е възбуждала общественото мнение от целия свят тъй както борбата и държането на Георги Димитров. Неговата победа е победа на истината, чиито позиции тя затвърдява в днешното уплашено и обезверено човечество. Поздравявам в негово лице човека на волята и ума, който нанесе съкрушителен удар върху главния стълб на европейската реакция.“² Като извежда на преден план героичната борба пред фашистките палачи, Иван Фунев подчертава, че е била разбрана от всички „силата на световния пролетариат за преуспяването на световната пролетарска борба.“³ Като към прекрасен другар-комунист е отношението на Ал. Жендов към Димитров. А младите наши писатели, организирани в литературния кръжок „Хр. Смирненски“, по следния начин дават израз на възхищението си от лайпцигския герой: „Поздрав на героя Георги Димитров! Всички литкори са възхитени от вашия смел подвиг. Здравейте, другарю Димитров!“⁴

Христо Радевски и Георги Караславов не само очертават Димитров като герой на епохата, събрал в себе си най-типичните черти на комуниста, но определено го свързват със задачите на литературата. Те пишат: „На неустрашимия борец Димитров и на другарите му, чиито героичен подвиг става за нас творческа тема.“⁵

В нашия литературен фронт започва борба за утвърждаване на димитровския курс. В първата статия, в която се свързва Димитров с въпросите на литературата, принадлежи на съветски автор. „РЛФ“ публикува работата на Л. Никулин „Героят Димитров“⁶, излязла още когато Димитров беше в ръцете на хитлеристите. В нея се поставят някои основни въпроси на литературата, като авторът изхожда от богатирската фигура на лайпцигския герой. Първата проблема е: миналото или съвременността трябва да бъдат предмет на художествено изобразяване. Отговорът е в полза на съвременността. „Не пренебрегвайте съвременниците — пише Л. Никулин — отдайте дължимата доблест и геройство на живите, на фронта на промишлеността и колективизацията, на фронта на борбата за идеите на пролетариата — на ораторската трибуна и на самите подсъдими.“ Втората проблема е: какъв трябва да бъде героят на художественото произведение — обикновен „среден“ човек, или личност, която с огромната си сила и мъжество се издига над другите. Авторът на статията поддържа второто: героят на литературното произведение не трябва да отразява средното аритметично, но великото, могъщото, личността, в която с най-голяма сила са намерили съсредоточение най-високите ценности на класата и Партията.

На Л. Никулин са чужди схематизмът, шампата. Героят-комунист трябва да бъде разкрит като цялостна личност. „Но за литератора, за писателя са интересни и живите човешки черти и обликът на революционера Димитров“. Един от нашите журналисти се срещал — продължава Л. Никулин — с Димитров, когато той е бил в Москва. „В този спокоен, дори малко меланхоличен човек, казва този журналист, аз не можах да узная Димитров от Лайпцигския процес“. „Това е добър урок за тези белетристи — прави извод Л. Никулин, — които предпочитат да изобразяват болшевиките като чугуни, като излети от бронз неживи статуи.“

Съветският автор изтъква, че писателят трябва да има подчертано партийно отношение към героя-комунист. Защото буржоазията, като не е могла да намали въздействието на личността на Димитров например, сама е правила опит да извади революционното острие от неговия образ, като се възхищава от личната храброст на комуниста Димитров.

¹ Лайпцигският процес и международната работническа солидарност в борбата против фашизма, стр. 654.

² РЛФ, г. V, бр. 164, 18. III. 1934.

³ Там, г. V, бр. 165, 25. III, 1934.

⁴ Там.

⁵ Там, г. V, бр. 164, 18. III. 1934.

⁶ Там, г. V, бр. 156, 21. I. 1934.

митров. За смъртния страх на буржоазията от комуниста, както Димитров се прояви на процеса в Лайпциг, говори една статия в полски буржоазен вестник, публикувана и у нас: „... Ние със страх наблюдаваме фигурата на Димитров — четем в статията. — Има ли в редовете на комунистите повече такива фигури? И има ли при нас (в средата на буржоазията—б. м., Н. Др.) такива борци срещу червената вълна от подобни хора? Лайпцигският процес разкри само едно — не истината за пожара на Райхстага, а само една фигура, която досега беше скрита в мрака на световните събития и която, щом излезе на дневна светлина, със своята интелигентност, с даровитостта си и смелостта си обърна върху себе си вниманието на целия свят. Димитров представлява най-добрата традиция на славните революционери. Той е моралният ръководител на процеса. Неговата активна отбрана се обърна в нападение. А Димитров все пак бил обикновен войник в редовете на червените бандити!“¹

Л. Никулин не остава без внимание в своята статия и фигурата на Торглер, който показва в контраст с личността на Димитров.

Статиите от български автори в пролетарско-революционния литературен печат от онова време говорят за сериозното отношение на българските писатели към проблемите на литературата. Статията „С лице към работническите борби“² констатира, че нашите писатели не се обърщат с лице към борбите на масите, не отразяват тяхното настипление против буржоазията, не разкриват героизма на трудещите се. А това е „свършено необходимо за нашия литературен фронт“. Още по-конкретно и по-силно поставя пред писателите въпроса за свързване със съвременността, с борбата против фашизма уводната статия на „РЛФ“ „Двубоят“: да бъде изобразена острата антифашистка борба, двубоят, в който фашизмът ще бъде победен. „Картината на настоящето и близките порешителни сблъсъци между фашизма и антифашизма е г р а н д и о з н а! Наситена с паникьорски, смъртен страх на една дълбоко разлагаща се и загиваща класа и с безпримерните героизъм, самопожертвувателност и солидарност на пролетариите от СССР и от цял свят, тя представлява пребогат източник за вдъхновение на всеки пролетарски художник. Дължността на всеки пролетарски художник и творец е — с пълни шепи да гребе от него.“³ Статията призовава писателите да се потопят в „морето от теми, що ги предлага текущият политически момент“.

Статията на Орлин Василев „Главната задача: създавайте масова антифашистка литература!“⁴ е несъмнено свързана с главното съдържание на епохата и задачите, които Партията поставя пред писателите. Създаването на антифашистка литература авторът нарича „голяма, отговорна, наистина историческа задача“. Орлин Василев утвърждава да бъдат изобразени героите-комунисти, героинката на борбата, неминуемата победа над силите на реакцията.

Перспективите на извоюването на социализма, увереността в превеса на силите на прогреса, в неминуемото рухване на стария буржоазен ред, трябва да просмукват творбите на нашите писатели — към този оптимизъм, към тая вяра и перспектива насочва писателите Младен Исаев в статията си „Политическите процеси — най-ярък белег на пристъпа на фашизма у нас“.⁵

В статията „Съвременен варварство. За типа на фашиста и фашисткия морал“⁶ Г. Караславов утвърждава комуниста като основен герой, отхвърля клеветите на българските фашисти, че трудещите се са „коварни, жестоки, груби, коравосърдечни и кръвожадни.“ Тъкмо загиващата класа — подчертава авторът — не е могла и не може да създаде такъв герой, както създава работническата класа, Комунистическата

¹ Една фигура излезе из мрака. . . „Свят“, бр. 26, 29. III. 1934.

² РЛФ, г. V, бр. 1656 25. III. 1934.

³ РЛФ, г. V, бр. 171, 3. V. 1934.

⁴ Щит, г. 1, бр. 22, 21. II. 1934.

⁵ Там, г. I, бр. 33, 9. V. 1934.

⁶ Там, г. I, бр. 23, 28, II. 1934.

партия. Като издига искането за създаване на антифашистка литература, Караславов изтъква необходимостта да бъде изобразяван и „фашиста кръвожаден и тъпо реакционен“, без който произведенията на нашите писатели ще бъдат неубедителни.

Въпросът за характера на нашата литература, за литературното ни развитие, за отношението на писателите към съвременната действителност, за ролята на художествената литература в този исторически момент все по-осезателно занимава изтъкнатите представители на българската литература и след фашисткия преврат на 19 май 1934 г. Въпреки тежките условия, установени след преврата, следва се линията, която Партията и Димитров поставиха на литературния фронт. Във връзка с това е и „Литературният манифест“, който Людмил Стоянов, Георги Караславов, Мицо Андонов и Николай Хрелков отпечатват в „Щит“¹. Като отхвърля принципа „изкуство за изкуството“, тази статия сочи на българските писатели борбата срещу фашизма и войната като предмет на техните произведения и особено се набляга на необходимостта от критика на съвременното буржоазно общество. „При това — пишат горните автори — хирургическият нож на тази картина би трябвало според нас да засегне най-болните места на съвременния живот, да достигне до самите основи на обществения строй, с всичките му лъжи и предрасъдъци.“ Трябва да се има предвид, че това е писано в условията на фашистка цензура, поради което авторите са били принудени да търсят и съответен израз на своята мисъл. Те изтъкват освен това, че съветската литература е единствена пазителка на най-ценното богатство на човешката мисъл и по този начин сочат голямото значение на съветската литература за развитието на нашето художествено творчество.

Г. Димитров се е интересувал и пряко от развитието на българската литература през 30-те години и е давал съответни указания. Свидетелство за това намираме в книгата на Желю Авджиев „Георги Бакалов“. Като засяга посещението на Бакалов в СССР в края на 1935 г., където отишъл да събира материали по въпросите на Българското възраждане, Ж. Авджиев пише: „В Москва Бакалов е имал възможност да се срещне и с Г. Димитров, току-що избран за генерален секретар на Комunistическия интернационал. Между другите въпроси, върху които беседвали, те говорили и за българската литература. Както разказваше другарката Стефана Бакалова, Бакалов бил във възторг от този разговор с Г. Димитров върху българската литература и при всеки удобен случай споделял впечатленията си с него. Г. Димитров дал ценни напътствия за по-нататъшното развитие на нашата литература, за отговорните задачи на нашите писатели, на нашите критици“ (к. м. — Н. Др.).²

Няма съмнение, че въпросите, които е засягал Г. Димитров в разговора си с Бакалов, ще са били в кръга на ония основни положения по проблемите на литературата, по които Димитров по онова време говори и пише.

Резултатът от срещата и разговорите на Бакалов с Г. Димитров по въпросите на нашето литературно развитие не закъснява — след връщането си в България излиза бележитата Бакалова статия „Изобразете героичното!“, написана под непосредственото въздействие на съветите на Димитров.³

Че Димитров е проявявал непрекъснато интерес по въпросите на нашата литература, говори и още един факт: статията „Изобразете героичното!“ Бакалов изпраща на Димитров в Москва, за да бъде той в течение на развитието на нещата у нас на литературния фронт.⁴ Освен това Бакалов е държал връзка по въпросите на литературата и с Васил Коларов, на когото праща от София в Съветския съюз свои работи.⁵ А по

¹ Год. I, бр. 38, 13. VI. 1934.

² Ж. Авджиев. Г. Бакалов — литературнокритическа дейност, София, 1959, стр. 75.

³ Там, стр. 75.

⁴ Там, стр. 126-128.

⁵ Там, стр. 75.

този начин несъмнено е бил осведомяван и Г. Димитров за развитието на българската литература.

„Изобразете героичното!“ е манифест на българската литература. Статията е важен документ, в който Бакалов е използвал указанията на Димитров по въпросите на развитието на нашата литература и задачите, които Партията поставя пред писателите през този период. Тя засяга важни, основни въпроси на литературното развитие, които имат значение не само за времето. На първо място Бакалов поставя въпроса литературата да се обърне с лице към съвременността, към проблемите на епохата. Като дава отговор на въпроса за основното съдържание на епохата, на пръв план той поставя героиката на 30-те години, която трябва да намери своето изображение в творенията на нашите писатели. В тази си работа Бакалов използва важни изказвания на Димитров за героя и героичното, които трябва да бъдат изобразени в литературното произведение. „Блестящо изнесенният литературен герой — повтаря Бакалов думите на Димитров — често пъти оказва толкова силно влияние върху читателя, че определя целия негов жизнен път. Такива случаи има много, че всеки ще си ги спомни, за да няма нужда да привеждаме примери от оня борец от световна известност, който бе заявил, че върху неговото оформяне като идейна и морална личност е оказал решаващо влияние Рахметов, герой от романа на Чернишевски „Какво да се прави?“ Това влияние го е чувствувал толкова силно, че с право той днес се обръща да изобрази героя на днешната епоха. Подобен призив не бива да остане глас в пустиня, а трябва да послужи като ръководно указание за нашата литература.“¹

Като следва традициите на българската литература, която е отразявала героизма на своето време, Бакалов сочи за пример на нашите писатели поезията на Ботев, Смирненски, Гео Милев. Той обръща сериозно внимание и на творчеството на Максим Горки. Очертавайки героизма в „Хайдути“, „На прощаване“, „Хаджи Димитър“, героичните образи на Карл Либкнехт, Делеклиоз, Йохан, поп Андрей, авторът на статията иска да свърже творчеството на съвременните писатели с горните бележити представители на българската литература.

Прави впечатление, че Бакалов не оценява високо пролетарско-революционната ни литература от първата половина на 30-те години. Разбира се, този период от нашата литература има положително място в литературната ни история. Но като изхожда от задачите, които Партията поставя пред писателите след 1934 г., Бакалов не без основание изтъква предимно слабите ѝ страни, които не могат да служат за пример, а сочи Ботев, Смирненски и Гео Милев. „Много често, преобладаващо често, героиката на разказите и повестите, които се печатаха преди две години, бе съвсем неубедителна, изкуствено съмнителна, и затова не действуваше на читателя, затова не остави дълбока следа. Господстващият герой в тази литература недостатъчно мотивирано и скорозапалително ставаше стопроцентно активен, стопроцентно юначей и издръжлив. Днес, ето вече близо две години (1934-1936 — б. м. Н. Др.), нашата литература я удари в противната крайност — от нейното полезрение изчезна героят, героичното.“²

Особено място в статията на Бакалов заема вярата на комуниста в победата над фашизма и буржоазията. Тая вяра да бъде изтъкната, подчертана. „Животът — пише Бакалов — е изпълнен с пролетно пробуждане, което ври, клокочи от всичките му пори и съвсем сигурно, стопроцентово обещава скорошното и пълно освобождение от зимните мразове и ледове.“ Затова поставя задачата: „Да се изобрази процесът на това пробуждане, както в неговите низини, в неговата, така да се каже, масовост, тъй и в неговите особено изпъкнали моменти, в особено ярките прояви на онова, което се нарича субективен фактор. Ето една от най-важните задачи на нашата литература.“³

¹ Мисъл, кн. 6, 20. III. 1936, стр. 10

² Мисъл кн. 6, 20. III. 1936, стр. 11.

³ Там, стр. 10.

Борейки се за висока идейност, Бакалов се бори и за висока художественост на литературния образ, на художественото произведение.

Бакалов пише тази своя статия, когато все по-силно се чувствуваше тежестта на фашистката диктатура у нас, която сериозно затрудняваше и развитието на българската литература. Засягайки този въпрос, той определено пише, че причините за незадоволителното състояние на нашата литература не могат да се крият изключително в обективните причини. „Спънките затова се и създават, за да бъдат преодолените“¹ — подчертава Бакалов, като изтъква, че за комуниста няма и не може да има непреодолими пречки. Той трябва да намери в себе си сили и средства, за да преодолее тези пречки, защото на негова страна е обективното историческо развитие. Бакалов съветва нашите писатели да напуснат наблюдателската позиция и активно да се намесят във водовъртежа на живота, откъдето избликна героичното, активно да участвуват в борбата. „С други думи, — добавя той — вживяване в героиката на времето чрез участие в нея.“²

Героиката на епохата не може да бъде изобразена със стария художествен метод, — това е друг извод от статията на Бакалов. Методът на социалистическия реализъм е единственият, който ще даде възможност на писателите да отразяват етап от борбата на Партията и народа. „Днес — пише Бакалов — художественият реализъм (така при тогавашните условия наричаха социалистическия реализъм — б. м., Н. Др.) би трябвало да намери своите средства да изобрази героизма на неудържимото пролетно пробуждане.“³ И понеже в разглежданата работа Бакалов няма възможност по-обстойно да се занимава с въпросите на социалистическия реализъм, веднага в следващата книжка на списание „Мисъл“ той публикува „съкратена преправка“ на статия от „Литературный критик“ — „Образът на героя в руската литература“, с изрична бележка: „Даваме я като допълнение на прежната статия от миналия брой на „Мисъл“ — „Изобразете героичното!“ С тази статия Бакалов запознава читателите с въпросите на социалистическия реализъм.

Димитровският курс в областта на литературата не минава без сътресения и борби. През 1936 г., при условията на фашистката диктатура у нас, възниква спорът около вестник „Кормило“. Група наши пролетарско-революционни писатели от редакцията на „Кормило“ издига лозунга „Художественото качество — основна задача“⁴. Поради това хората от тая група бяха наречени „качественици“. Срецу тях се обявиха други наши пролетарско-революционни и прогресивни писатели, наричани тогава „идейници“. Независимо от субективните намерения на групата около „Кормило“, издигането на качеството като основна задача на нашата литература е било почувствувано в онези моменти като опасност, която може да отклони писателите от борческото съдържание на епохата, от партийната линия на литературния фронт. В разгорещения спор около „Кормило“ с още по-голяма сила изпъква необходимостта от провеждане на димитровския курс в областта на литературата; още по-ярко се очертават недостатъците на литературното ни развитие, изоставането от задачите, които Партията поставяше пред българските писатели.

Важно място в провеждането на димитровския курс в областта на литературата по онова време има със своите трудове и дейност Тодор Павлов.

Покрай утвърдените вече имена особено важно място в провеждането на партийния курс в областта на художествената литература има младата генерация поети и писатели, за които Партията полагаше големи грижи. Почти всички наши млади писатели-комунисти и прогресивни млади писатели по онова време бяха ръководени от Партията чрез литературния кръжок „Хр. Смирненски“ и Македонския литературен кръжок. В основни линии това младо поколение има една и съща жизнена съдба и творчески сремеси.

¹ Мисъл, кн. 6, 20. III. 1936, стр. 11.

² Там, стр. 11.

³ Там, стр. 12.

⁴ Вж. например „Кормило“, бр. 6, 1936.

То навлиза в нашата литература почти едновременно в това историческо време, незанесено от известната разлика в годините на писателите.

Младата писателска смяна е най-предният пост в нашата литература и с право може да я наречем димитровско поколение. Прави опити да има и своя трибуна, като издава „Младежки преглед“, „Завой“, „Литературен критик“ и др. И в най-тежките години на фашистката реакция у нас, принципите, които Партията и Димитров издигнаха като ръководно начало за нашите писатели, с особена настойчивост бяха провеждани от най-верните, най-предани на Партията и народа творци, особено от средата на младата генерация.

Без да имаме възможност тук да се спираме на дейността на димитровското поколение писатели, трябва да засегнем най-яркия му представител — Никола Йонков Вапцаров. А той е един от най-верните на Партията, един от най-последователните борци за утвърждение димитровската линия в областта на литературата. Неговите работи по литературни въпроси като че ли са продължение на онова, което писа Бакалов. Със своята страст и целенасоченост Вапцаров сочи пътя на младото поколение, а с това и на българската литература. И не е случайно, че той влиза в редакцията на „Литературен критик“, където провежда партийната линия в областта на литературата в най-тежкия период на борбата против фашизма.

В статията „За творчеството на най-младите“, в която дава насоки на начеващите автори, Вапцаров набелязва и програмата на Партията по въпросите на литературното развитие. И той на първо място засяга проблема за основната задача, която стои пред писателите: да отразяват съвременната действителност, жестоката борба против фашизма, да изобразяват героизма на епохата, да показват комуниста, героя от антифашистката борба. „Правилно отношение към действителността, към силите, които движат нашето време, безспорно трябва да лежи в основата на днешното изкуство. Това е аксиома.“¹ Ето какво изтъква Вапцаров в условията на тежката фашистка цензура. Авторът на „Моторни песни“ поставя много важно условие за творческата дейност на писателите: идейно-политическа и творческа изясненост. За Вапцаров младите трябва да се учат от най-добрите представители на литературата. Той има правилно отношение към литературното наследство, без което не е възможно успешно да се развива нашата литература и не съветва младите да се отнасят нихилистично към литературното ни минало. Вапцаров подчертава също, че идейно наситената литература, свързана с най-острите проблеми на времето, на борбата, трябва да бъде високохудожествена, без което тя престава да бъде творение на изкуството.

Свързано със статията „За творчеството на най-младите“ и с борбата за утвърждаване на димитровската линия в литературата е стихотворението на Вапцаров „Кино“, не случайно поместено в „Литературен критик“.² В тази своя творба той също така остро поставя въпроса за задачата на изкуството, на художествената литература в този исторически момент. Поетът отрича фалша на буржоазното изкуство в името на истинската „човешка драма“.

Димитровският курс в областта на художествената литература утвърди марксистко-ленинското отношение към литературното наследство. Изживяването на нихилистичното, сектантско отношение към литературата от миналото, към творчеството на писатели, които не бяха свързани с пролетарско-революционната ни литература, изигра немалка роля в продължаване на прогресивните и борчески традиции на нашата литература.

¹ „Литературен критик“, бр. 8, 12. III. 1941.

² Там, бр. 6, 27. II. 1941.

Указанията на Димитров оказаха извънредно благотворно въздействие за придвижване на художествената ни литература по пътя на социалистическия реализъм, за свързване на българските писатели с проблемите на епохата, с борбата на Партията в народа против фашизма, за извоюване на социалистическо общество. Следвайки димитровския курс, и в областта на литературното творчество се преодоляваше тежкото наследство от левосектантския период. Създадох се също така условия към основното ядро на пролетарско-революционните писатели да бъдат привлечени творци, които обединяваше борбата против фашизма и реакцията. Създаде се антифашистка художествена литература в широк фронт, каквато задача беше поставена от Партията. Други писатели, които са нямали връзка с пролетарско-революционната ни литература, чрез реалистичното си творчество от тази епоха се приближиха до задачите, които Партията поставяше пред майсторите на художественото слово.

Лайпцигският процес развълнува най-добрата част от българските писатели. Те, както отбелязахме, си поставиха задача Георги Димитров и процесът да станат тяхна творческа тема. За героя на Лайпциг създават стихотворения: Младен Исаев, Ангел Тодоров, Крум Пенев, Пантелей Матеев, младите — Димитър Христов, Кирил Маджаров и др. Те отразяват в своите творби любовта си към Димитров и солидарността с неговата борба против фашистките мракобесници, явяват се в негова защита. По-значителен опит е неговията поема на Никола Ланков „Георги Димитров“ (1936). В романа „Пробивът“ (1937) Кръстьо Белев също прави опит да разкрие някои моменти от живота и борбата на Георги Димитров, ид от времето на Първата световна война.

В творчеството на българските писатели до Девети септември обаче образът на Георги Димитров не намери широко и пълно изображение. Димитров и Лайпцигският процес не станаха основна тема на нашата художествена литература. Героиката на епохата по този начин не бе показана с един от най-типичните нейни представители. Георги Димитров не намери място и в произведенията на изтъкнати тогава наши пролетарско-революционни писатели.

И в изобразяването на Георги Димитров в художествени произведения отново съветската литература оказва помощ на българските писатели. В „Щит“¹ е даден откъс от превод на поемата „Гърми Димитров“ от съветския поет Н. Асеев. Изтъква се по този начин значението на темата Димитров в Лайпцигския процес, за което съветските писатели говорят и в поздравленията си към героя от Лайпциг след освобождаването му от хитлеристкия затвор. Преводът на част от поемата „Гърми Димитров“ е съпроводен с бележка за характера на творчеството на Н. Асеев, в която се засяга един твърде важен въпрос: необходимост от съчетаване на личния и обществен момент, на личната и обществена тема. „В творчеството на Асеев — четем в тази бележка — от последните години не ще намерим политическа тема във от личната развълнуваност и няма да намерим лична тема във от социалната връзка с околната действителност. В лиричния патос на Асеев личното и социалното са неразделно слети.“² Изтъкнато е също така индивидуалното творческо своеобразие на Асеев и в политическата тема, засегната е неговата оригиналност. Това несъмнено се отнася и до нашите писатели, насочва ги към политически теми, но в същото време им сочи пътя на творческо отношение към тях, води ги към висока художественост и оригиналност, предпазва ги от шаблон и плакатност.

Като се освободи от известния схематизъм и ограничен кръг от теми, българската белетристика през разглеждания период несъмнено разшири кръга на своята тематика. Тя все по-ясно се свързваше с проблемите на епохата, с борбата на народа против фа-

¹ Г. I, бр. 33, 9. V. 1934.

² „Щит“, г. I, бр. 33, 9. V. 1934.

цизма, с героиката на тази борба. В белетристичните произведения намери изображението съвременната действителност, положението на народа, неговият живот и борби. Близкото и по-далечно минало също беше използвано за свързване с проблемите на съвременността.

Произведенията на Людмил Стоянов, Георги Караславов, Кръстьо Белев, Гьончо Белев, Орлин Василев, Иван Маринов, Андрей Гуляшки, Павел Вежинов, Камен Калчев, Васил Воденичарски и др. сочат пътя на развитието на белетристиката ни от средата на 30-те години до Девети септември. Нашите белетристи бяха обърнати с лице към живота, към проблемите на епохата. Едни от тях засягаха тези проблеми по-дълбоко, други подхващаха само някои моменти от сложната действителност. Едни се справяха с творческата задача с по-голяма вещина, а други все още търсеха писателския си натурел, но всички те бяха свързани с общото движение на литературата ни, със стремеха да отговорят на задачите, които Партията и Димитров поставиха пред тях. Не всички творби са равностойни в художествено отношение и не всички ще останат трайно във фонда на българската литература, но тези произведения са важен етап в историята на литературата ни, без тях не могат да бъдат изяснени съществени страни от развитието на белетристиката ни от онова време и до днес.

Българските белетристи са се стремили да укрепват метода на социалистическия реализъм и в това отношение има известни постижения. Трябва обаче да се каже, че през разглеждания период по отношение на обогатяването и развитието на метода на социалистическия реализъм нашата художествена проза не може да се похвали с особено големи завоевания. Вместо да се придвижват напред, някои писатели-белетристи, които имаха известни постижения в социалистическо-реалистическата ни художествена проза през първата половина на 30-те години, сега дори с някои свои творби се доближиха повече до критическия реализъм. Струва ни се, че романът на Крум Велков „Село Борово“ от първата половина на това десетилетие, ако и да има известни слабости, все още не бе достигнал от белетристиката ни от втората половина на същото десетилетие. Нашата художествена проза през разглеждания период не създаде героични образи, които дълбоко да залегнат в съзнанието на читателя, да го развълнуват до дъното на душата, да станат пример за младежта и народа, както учеше Георги Димитров. Героиката на епохата, която непрекъснато сочеше на писателите Димитров, не навлезе със своята могъща сила в творчеството на българската белетристика, за да завладее масите.

Тук несъмнено трябва да бъде посочено и едно твърде неблагоприятно за творческата дейност на писателите и в частност на белетристите обстоятелство: жестоката фашистка цензура, която слагаше отпечатък върху художествените произведения. Писателите не можеха да говорят направо, не можеха да назовават нещата с истинските им имена, с ясен език. Цензурата не допускаше такива книги, а понякога съвсем осакатяваше произведенията със зачертаване на „опасните“ места. Под ножа на фашистката цензура например попаднаха части от „Пробивът“ (1937) на Кръстьо Белев, от „Мансардата“ (1942) на Иван Маринов и др. Българските белетристи обаче не използваха до край всички възможности, които им даваше художественото слово, за да преодолеят затрудненията, създадени от фашисткия режим. Ще си позволим да цитираме изказване на Писарев за Хайне, което използва и Бакалов в една своя статия от онова време, дето се сочи пътят за преодоляване на „външните причини“ от страна на писателите: „Великото нещастие на титана Хайне — пише той (Писарев — б. м. — Н. Др.) — се състои съвсем не в това, че някакъв Метерних или някакъв Съюзен сейм са му попречили да се обяснява откровено с немската публика. . . Това са пречки, които могат да бъдат победени от силното напъгане на ума и волята. При всичките тия пречки истинският извор на мъжествената енергия и на боен пламък си остава непобутнат и цезамърсен. Срещу материалната сила може да се действа с хитрост. Инквизиторската проникателност на Метерниховите копои винаги можеше да се измаи с неизтощимия запас от хитрини, извивания, цветисти образи и иронични двусмислености, които

постоянно се намират под ръка на всеки един даровит писател и които придават на некусно притасаната мисъл особено игрива прелест и дразнеща пикантност. . . И в тази борба между Матерниховия копой и даровития писател победата трябва да бъде непременно на страната на последния, защото копоят действува по служебен път, а писателят се подчинява на поведителния глас на една всемогъща страст“. („Избрани съчинения в два тома“, т. I, стр. 276-277)¹

Нашата поезия през разглеждания период има несъмнено преднина пред белетристиката. Спецификата на поезията, нейната емоционалност и образност предлагат и повече възможности на поетите да кажат неща, за които при тези условия белетристичните по-трудно биха намерили израз. Българската поезия намери идейно-емоционален израз за най-възбуждащите проблеми на времето, използвава такава форма, такъв поетичен словесен израз, че стихотворенията да минат през иглените уши на цензурата. В стихотворенията от тази епоха намери отражение душната атмосфера на фашистката диктатура, нашите поети изобразиха и героичната борба на народа против фашизма, напипан бе могъщият пулс на героиката, показан бе и героят-комунист с неговата светла вяра в победата над силите на реакцията и фашизма — за социализъм. В струните на българската поезия зазвуча битката против фашизма. Именно в поезията социалистическият реализъм намери своето по-нататъшно развитие и обогатяване през разглеждания период.

Особено място в развитието на българската поезия от втората половина на тридесетте години до Девети септември имат: Никола Вапцаров, Младен Исаев, Христо Радевски, Никола Ланков, Ангел Тодоров, Мария Грубешлиева, Ламар, Камен Зидаров, Крум Пенев, Пантелей Матеев, Богомил Райнов и др. Разбира се, и тук степента на отразяване героиката на епохата, степента на свързването с проблемите на времето е различна — тя е обусловена, от една страна, от връзките на поета с борбите на народа, от неговото непосредствено участие в нея, а от друга — от поетичното дарование. На ония поети, които бяха в огъня на борбата, поезията им е непосредствена, убедителна, заразяваща с патоса на искреността и силата на идейно-емоционалното въздействие. А на ония, които стояха по-настрана от тази борба, поезията им обикновено няма такава сила и убедителност, не оказва таково могъщо, мобилизиращо, революционизиращо въздействие.

Българската литература от средата на 30-те години до освобождението ни от фашизма през 1944 г. е широка пълноводна река, която е прибрала в коритото си най-добрите писателски сили. В средното течение, по талвега, се движат писателите, които стоят най-близо до борбата против фашизма, водена от Комунистическата партия. Техните творби са най-тесно свързани с епохата, със задачите, поставени от Партията и Димитров на българската литература. Колкото по-близо е бил писателят до средното течение, толкова по-висока е идейно-художествената сила на творчеството му, толкова по-пълнозвучно отразява проблемите на своето време. Типичен пример в това отношение е Никола Вапцаров. Той свързва живота си с борбата на Партията и като безспорен талант се озова в талвега на нашата литература. Неговата поезия с най-голяма сила отрази героиката на епохата, показва величието на героя-комунист, разкри не само суровата борба против фашизма, но и светлата перспектива на победата на социализма, с каквато вяра бе просмукана героичната епоха.

Особено място с произведененията си има в нашата литература младото поколение писатели, които минаха през литературния кръжок „Христо Смирненски“ и Македонския литературен кръжок. Немалка част от тях взе участие в борбата и с оръжие в ръка. Най-верните, най-преданите и най-самоотвержените дадоха своя млад живот за свободата на народа, написаха най-светлата, най-героичната поема на епохата с младата си кръв. Трябва да се отбележи, че на тях и на творчеството им все още не е далече

¹ „Ведрина“, г. II, бр. 6, 3. VI. 1936.

мслуженото място. Произведенията на Цветан Спасов, Христо Кърпачев, Васил Воденичарски, Атанас Манчев, Иван Нивянин, Антон Попов и др., макар и да не са написани с много голямо художествено майсторство, носят белезите на новия дъх на българската литература и са свързани с творчеството на Никола Вапцаров. Техните стихотворения, разкази, репортажи са едни от най-бойките, в тях звучи героиката на епохата. Тези писатели твърде рано паднаха в борбата, поради което не можаха да разгърнат своите творчески сили.

Не трябва да се подценява, а по достойнство да се оцени приносът на младата генерация поети и писатели от онова време, в различна степен свързани с Партията: Иван Мартинов, Павел Вежинов, Чедкаш, Андрей Гуляшки, Камен Калчев, Иван Руж, Борис Делчев, Иван Бурин, Валери Петров, Катя Георгиева, Емил Манов, Радой Ралин, Александър Геров, Николай Стайков, Невяна Стефанова, Богдан Овесианин, Веселин Андреев, Божидар Божилов и др. Те издават и литературни сборници, с които се представят пред нашата общественост като ново явление в литературния ни живот: „Сигнали“ (1935), „Жар“ (1936), „Зимна тетрадка“ (1940) и др. Кой с по-голям, кой с по-малък творчески опит, младата писателска генерация прави сериозни усилия да върви по пътя, сочен от Партията. Именно тези писатели най-ревностно в тежките години на фашистката диктатура издигат принципите, които вождът и учителят на нашия народ посочи като ръководни за нашите писатели. Непоносимите условия на фашистката диктатура, както и тяхната младост и неголям писателски опит не им позволиха да създадат зрели творби, но работите им от онова време са сериозен стремеж не само да се влеят в общия поток на литературното ни развитие, но и да дадат своя принос за придвижването му по посочената от Партията линия. Тази млада генерация поети и писатели от втората половина на тридесетте години, след народната победа на Девети септември разгъна творческите си сили на широк фронт и стана водеща в развитието на социалистическо-реалистическата ни литература. Така, по указанията на Димитров, Партията подготви нови творчески кадри, които бележат днес и новия етап на българската литература.

Указанията на Георги Димитров за създаване на детска литература, която да възпитава героично младо поколение, намериха творческо въплъщение през разглеждания период в редица работи за деца и юноши на Георги Караславов, Орлин Василев, Христо Радевски, Младен Исаев, Лъчезар Станчев, Богдан Овесианин, Камен Калчев и др.

★

Несъмнено голяма е ролята и значението на Георги Димитров за развитието на българската литература през 30-те години, и по-специално от Лайпцигския процес до Девети септември. Задълбоченото изучаване на онова, което той ни е оставил по въпросите на художествената литература, проучването на всичко, което е написал и казал, съветите, които е давал и свързването им конкретно с нашата литературна действителност дават ярката картина на литературното ни развитие в миналото, показват и правилния път на българските писатели днес за нови творчески постижения.